

Bekijk het!

Arja van Veldhuizen

Kijken naar dingen, daar gaat het om in 'Bekijk het!'. Dit project is ontwikkeld door het Amsterdams Historisch Museum en de Stichting Kunstzinnige Vorming Amsterdam (SKVA) in het kader van het samenwerkingsverband KIVO. 'Bekijk het!' is bestemd voor klas 2 en 3 van het voortgezet onderwijs en gericht op twee vakken: Geschiedenis en Beeldende Vorming.

'Bekijk het!' werd gedemonstreerd tijdens de Didactiekconferentie van de VGN januari jl.

Dit is het eerste KIVO-project dat nadrukkelijk naar aanleiding van de basisvorming is ontwikkeld.¹ Tot de meest vernieuwende elementen in de basisvorming behoren de vaardigheidsdoelen. Omdat juist dit onderdeel voor veel scholen tamelijk onwennig was, besloot het KIVO-team om de eigen expertise in te zetten bij het zoeken naar een formule die scholen in staat stelt een deel van de vaardigheden met hun leerlingen te oefenen.

Daaruit is een project gerold waarin het accent ligt op:

- gedetailleerde waarneming,
- het leren uit bronnen en
- het zelfstandig uitvoeren van (historische) onderzoekjes.

In een beeldende les wordt bovendien aandacht besteed aan de relatie tussen functie en vormgeving, een verplicht thema bij het vak Beeldende Vorming.

Werken met voorwerpen

Naast de invoering van de basisvorming was er nog een inspiratiebron bij het uitwerken van het project, namelijk de werkmethode 'learning from objects'.

Het Engelse boekje hierover, waarvan onlangs een Nederlandse bewerking is verschenen, was op de bureau's van enkele Nederlandse museumeducatoren beland. Natuurlijk werkten musea altijd al met voor-

werpen, maar toch lang niet zo intensief als in dit boekje wordt behandeld. Vaak werden voorwerpen uitsluitend ingezet om een thema te illustreren: als middel om tot een abstract verhaal te komen. Al werd uiteraard de affectieve waarde van authentieke voorwerpen onderkend; dit blijft een krachtig didactisch middel!

Het Engelse boekje fungeerde als eye-opener voor het toepassen van werkvormen die directer van het voorwerp zelf uitgaan en leerlingen zelf actiever bezig laten zijn met objecten.²

Terwijl steeds meer museumeducatoren aldus bezig zijn om hun wijze van werken met voorwerpen te wijzigen, geldt voor de meeste geschiedenisdocenten dat ze nauwelijks voorwerpen gebruiken in hun onderwijs. Eén van de docenten die dat wél doet is Jan van Oudheusden.

Nog geen twee jaar geleden schreef hij in *Kleio* (1994) nr.3 over driedimensionaal bronnenmateriaal: *'Laten we geen overdreven verwachtingen koesteren van onmiddellijke bruikbaarheid in de basisvorming. Tenslotte past het tonen van replica's eerder bij de klas-sikale, frontale lesmethode dan bij het groepswerk en de training in vaardigheden die door opstellers van de kerndoelen van ons docenten verwacht wordt'*.

Afgezien van het onder één noemer noemen van replica's en authentieke objecten in dit artikel (in de ogen van museumprofessionals twee heel verschillende dingen),

kleio

nummer 6/96
pagina's 4 en 5

mag het duidelijk zijn dat de samenstellers van 'Bekijk het!' hier een andere kijk op hebben. Uit de nu volgende beschrijving van het project zal blijken dat voorwerpen juist uitstekend inzetbaar zijn bij het oefenen van vaardigheden.

Opbouw van 'Bekijk het!'

Het project bestaat uit een kerndeel en een facultatief vervolgdeel. In de uitgebreide vorm omvat het zes lessen:

* Kernproject:

les 1 Ik zie, ik zie... (Beeldende Vorming)

les 2 Museumbezoek

les 3 Bronnen op papier (Geschiedenis)

* Vervolgproject:

les 4 Het eigen ontwerp (Beeldende Vorming)

les 5 Het vervolgonderzoek (Geschiedenis)

les 6 Afsluitende les

De beeldende lessen zijn ontwikkeld vanuit de SKVA, het museumbezoek en de onderdelen geschiedenis vanuit het Amsterdams Historisch Museum; een goed voorbeeld van een prettige kruisbestuiving tussen beide culturele instellingen, mogelijk gemaakt door de KIVO-constructie.

'Bekijk het!' in actie

Na een korte introductie op het hele project start de klas met het leren kijken naar voorwerpen bij Beeldende Vorming (Tekenen of Handvaardigheid). Dat gaat via speelse werkvormen: met voorwerpen verstopt achter tafelschermen en met 'mystery objects'.

In les 2 bezoeken de leerlingen het Amsterdams Historisch Museum. Ze krijgen een korte rondleiding en bekijken de video 'Een raar geval'. Die laat zien dat kijken allèen niet altijd genoeg informatie geeft om de functie van een voorwerp te achterhalen. Dan moet je dus zoeken via andere informatiebronnen! De leerlingen krijgen in duo's één voorwerp toegewezen waarover ze een soort observatierapport invullen. Ze leren daarbij dat je bij onderzoek lang niet op al je vragen een antwoord vindt.

Het werken in tweetallen is overigens een bewuste keuze met het oog op de zelfstandige onderzoekjes in les 5.

Terug op school, in de geschiedenisles, wordt de visuele informatie in het observatierapport aangevuld met schriftelijke bronnen. Dan wordt bijvoorbeeld pas echt duidelijk dat de

pokdalige staaf uit het museum een dieplood is, waarmee op een schip van Piet Heijn in de 17e eeuw de diepte van het water werd gemeten.

Vervolgproject

Een school kan het hierbij laten, maar het meest vernieuwende van 'Bekijk het!' zit in het vervolggedeelte.

In de les Beeldende Vorming verdiepen de leerlingen zich in het verband tussen functie en vormgeving. Ze zien moderne versies van de oude museumvoorwerpen.

Het dieplood is bijvoorbeeld nu vervangen door een klein computertje met beeldscherm, maar de naam 'echolood' verradt nog steeds de oorsprong ...

Daarna kunnen de leerlingen hun fantasie laten werken bij het ontwerpen van een voorwerp met een gegeven functieomschrijving.

'Bekijk het!' les 1: Werken achter schermen.

'Bekijk het!' les 5: Inschrijven in het bezoekersboek van het Gemeentearchief Amsterdam.

Hoe ziet bijvoorbeeld een voorwerp eruit dat je helpt om je kamer op te ruimen en dat supersnel CD's, boeken, kleren, appelklokhuisen enzovoort selecteert?

Voor de geschiedenisles krijgen de leerlingen eerst een huiswerkopdracht. Ze gaan extra informatie over hun voorwerp zoeken via 'andere' bronnen; schriftelijke bronnen kom je wel vaker tegen in het geschiedenis-onderwijs, maar nu zoeken de leerlingen ook via één van de volgende methodes: archeologie, vergelijkbare beeldbronnen, historische lokatie, 'oral history' (mondelinge geschiedenis) en archiefonderzoek.

Voor drie van deze methodes gaan de leerlingen de deur uit. Zo gaan de duo's die het dieplood bestuderen naar het Nederlands Scheepvaartmuseum. Zij bekijken en voelen daar andere dieploden; deze zijn ontdaan van de kalkaanslag en zien er dus wel uit als 'lood'. Aan boord van de 'Amsterdam' praten de leerlingen met de schipper, die hen demonstreert hoe het dieplood werkt. Terug op school leggen ze hun bevindingen vast op een verslagkaart en rapporteren ze aan de rest van de klas.

Andere tweetallen speuren in het Amsterdamse Gemeentearchief naar een oude krant op microfiche en naar foto's in de Atlas. De leerlingen die de stok uit het museum 'doen', bezoeken het Paleis op de Dam. Daar kunnen ze zich inleven in een ter dood veroordeelde, die vroeger in dit oude stadhuis door een bepaald raam op het schavot moest stappen, terwijl de roede van justitie (de

stok) symbolisch uithing door het raam eraast.

Deze onderzoeksmethode hebben we 'historische lokatie' genoemd.

Helaas moest de 'oral history' ingeblikt worden in de vorm van een video. Ook de stadsarcheoloog kan niet steeds komen opdagen, dus zijn verhaal is verwerkt in een puzzel en een schervenkist.

Ervaringen tot nu toe

Een project waarbij de methode centraal staat - en niet een bepaald thema - is anders dan anders. 'Waarom moet ik zoveel over die ene stok weten?' vroeg een leerlinge in een proefklas.

Als even wordt toegelicht dat het nu niet gaat om bepaalde personen, jaartallen en gebeurtenissen, maar om de wijze waarop het vak Geschiedenis aan haar gegevens komt, is het misverstand direct voorbij: als de leerlingen maar weten wat de bedoeling is. Dat is één van de redenen waarom een korte introductie is toegevoegd in de definitieve versie van het project.

In alle publicaties over trends in het voortgezet onderwijs valt te lezen dat de rol van de docent verandert: de docent zal minder frontaal lesgeven en meer de rol van coördinator/coach krijgen. In het nieuwe KIVO-project wordt al vooruitgelopen op die rolverschuiving.

De proefflessen maakten duidelijk dat op dit punt nog veel moet gebeuren op scholen. Te

kleio

vaak kwam voor dat een docent de beschrijving van de betreffende les niet goed had doorgenomen en pas ter plekke ging bedenken wat hij of zij vandaag moest gaan regelen. In de definitieve versie is nu een aparte pagina opgenomen met een checklist voor de organisatie van afspraken en dergelijke. Daar valt of staat immers alles mee.

De samenwerking op de proefscholen tussen docenten Geschiedenis en Beeldende Vorming was nog wat voorzichtig: meer het naast elkaar uitvoeren van projectonderdelen dan een echte gezamenlijke aanpak. Dat is geen probleem, maar het is wel handig wanneer de leerlingen weten dat er verband is tussen de lessen bij beide vakken. Nog een reden voor een heldere introductie richting leerlingen.

Het zelfstandig op pad gaan van de leerlingen leverde op één van de proefscholen wat heisa op. Vooral toen de leerlingen hoorden dat ze de opdracht in huiswerktijd moesten maken, volgde er een storm van protest: 'Ik ben wel gek, dat doe ik niet in mijn eigen tijd!'. 'Normaal besteed ik maar een paar minuten aan Geschiedenis, dan ga ik nu toch geen anderhalf uur weg.' Als je de onderwijskundigen moet geloven, zal het in de toekomst vaker gebeuren dat leerlingen zelf op pad gaan, al dan niet in huiswerktijd. Op scholen is men daar veelal nog niet aan gewend. Achteraf vonden de

meeste leerlingen dit onderdeel overigens wel het leukste en meest spannende van het hele project.

Toepassingen

'Bekijk het!' is opgezet als omgevingsgeschiedenis-project voor leerlingen in de regio Amsterdam. Wat kunt u er dan mee buiten Amsterdam?

Op zich is een uitgebreid project als 'Bekijk het!' niet direct te kopiëren voor een andere regio. Het kan wel dienen als pilot-project met een nieuwe filosofie, een andere werkwijze.

Overall kunnen *voorwerpen als bron* dienen. Voorwerpen houden die ijzersterke kracht van het concrete; ze zijn als het ware het zichtbare - en als het voorwerp het toelaat soms zelfs tastbare - bewijs van een andere, verleden tijd. Daar kan haast geen tekst tegenop.

U kunt museumvoorwerpen laten onderzoeken, maar ook meegebrachte voorwerpen in de klas. Ook met replica's kun je best uit de voeten, mits leerlingen verteld wordt wat echt is en wat niet. Het boekje *Werken met voorwerpen* geeft bijzonder praktische aanwijzingen en is universeel toepasbaar.

'Bekijk het!' toont een voorbeeld van een zinvolle samenwerking tussen Beeldende

Vorming en Geschiedenis waarbij beide vakgebieden tot hun recht komen: de beeldende docent concentreert zich op het scherpen van het waarnemingsvermogen van de leerlingen, de geschiedenisdocent borduurt hierop voort en plukt er de vruchten van. Deze lessenscombinatie is toepasbaar bij de voorbereiding van allerlei excursies en onderzoeksoopdrachten.

Het uitwerken van (historische) onderzoekstrajecten, waarbij een voorwerp of een andere bron gekoppeld wordt aan een onderzoeksoopdracht bij een locale instelling, is eveneens een principe dat algemeen bruikbaar is. Te denken valt aan musea, archieven, historische verenigingen, bibliotheken, maar ook aan de gebouwde omgeving.

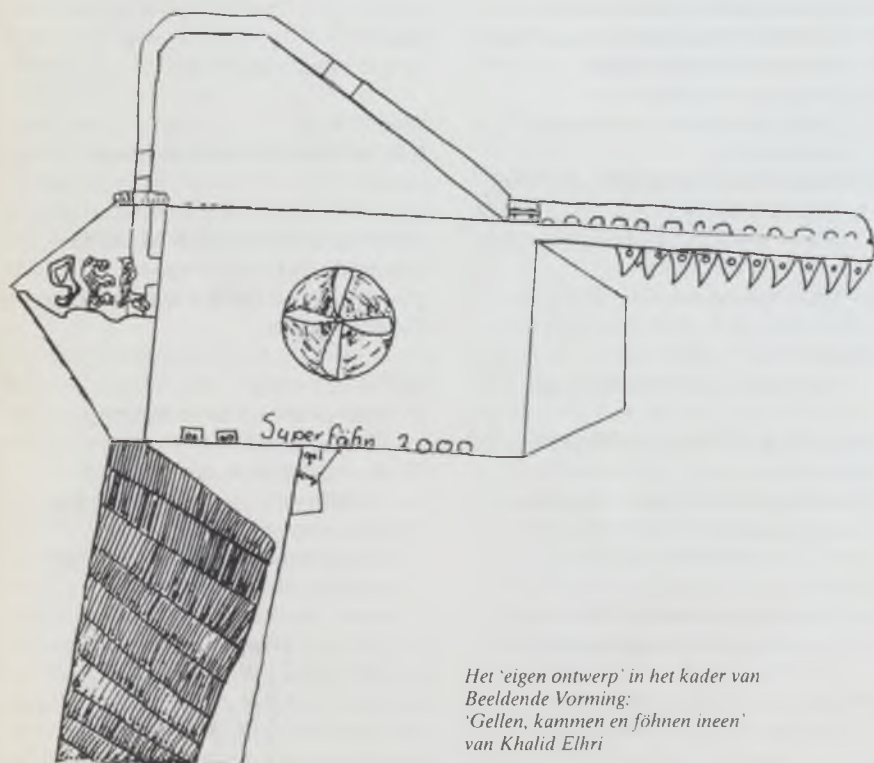
Het zal altijd tijd kosten om een dergelijk traject voor de eerste keer voor te bereiden, maar wanneer er eenmaal goed materiaal ligt, is het jarenlang bruikbaar. Wellicht is de inzet van stagiaires en 'lio's' op dit punt mogelijk?

Hopelijk kan 'Bekijk het!' op deze manieren werken als inspiratiebron voor zowel docenten in het voortgezet onderwijs als medewerkers van culturele instellingen om op een concretere manier (eventueel samen) te werken aan bruikbaar onderzoeksmateriaal voor leerlingen!

Voor meer informatie:
Amsterdams Historisch Museum.
Tel: 020-5231765 (ma/di/do)

Noten

1. KIVO staat voor 'Kulturele Instellingen en Voortgezet Onderwijs' en is een samenwerkingsverband van vier culturele instellingen in Amsterdam: Amsterdams Historisch Museum, Openbare Bibliotheek Amsterdam, Stichting Kunstzinnige Vorming Amsterdam (SKVA) en Tropenmuseum. KIVO ontwikkelt al bijna tien jaar lessenseries voor het voortgezet onderwijs in met name Amsterdam, waaronder ook diverse lessenseries op het vlak van Geschiedenis.
2. De Nederlandse uitgave *Werken met voorwerpen* is uitgegeven in eigen beheer door de drie grote stadshistorische musea (van Amsterdam, Rotterdam en Den Haag). Het boekje kost f19,50 exclusief verzendkosten en is te bestellen bij het Rotterdams Historisch Museum, tel. 010-2176767. Een bespreking vindt u op bladzijde 33 bij de recensies.

Het 'eigen ontwerp' in het kader van Beeldende Vorming:
'Gellen, kammen en föhnen ineen'
van Khalid Elhri